

TA'LIM TIZIMIDA ERKINLIKNING AHAMIYATI: O'ZBEK VA FIN TA'LIM TIZIMI ASOSIDA

Doston Xurramov

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti Ingliz filologiyasi fakulteti tyutori,

Shahzoda Karimboyeva

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti talabasi.

***Kalit so'zlar:** Oliy va maktab ta'lim tizimi, "Fin maktabi" misoli, Milliy ta'lim tizimidagi kamchiliklar va ularga potensial yechimlar, ta'limda erkinlik ahamiyati, individual ta'lim prinsipi, har bir individning o'ziga xosligi, potensial takliflar.*

Kirish: So'nggi o'n yilliklar davomida qilingan izlanishlar va amaliy sinovlar natijasida shu ma'lum bo'ldiki, ta'limda ham ta'lim oluvchi va ham ta'lim beruvchi uchun erkinlik berish muvaffaqiyatli ta'lim tizimi uchun fundamental vosita bo'lib xizmat qiladi. Chunki, bu jarayonda o'quvchilarning shaxsiy individual qobiliyatlari, fikrlashi va ijodiy potensialini rivojlantirishga imkoniyat beradi. Ta'limda erkinlikning ahamiyatiga misol sifatida Finlyandiya mamlakatini ko'rsatish mumkin va bu maqolada shu yo'nalishda qilingan izlanishlarimiz, ularning asosi, resursi va taqribiy natijalarini chiqaramiz.

ASOSIY MATN

Avvalo bizda savol tug'iladi: ta'limda erkinlik o'zi nimani bildiradi? Bu savolga javob har xil tizimlarda turlicha tushunilib, konsepsiyaga har xil qaraladi. Tarixdan ma'lumki, hammaga teng darajada va teng imkoniyatlar asosida o'qish imkoni berish uchun, ta'lim tizimi yaxlit qolipga solinishi kerak edi: ya'ni davlat tekin ta'lim beradigan maktablar ham yuqori, ham quyi qatlam bolalariga o'qish uchun teng imkoniyatlar yaratdi va qariyb oxirgi bir asr davomida shu usul eng optimal variant sifatida qaraldi va ko'plab natijalarga erishildi. Ammo so'nggi o'n yilliklarda yana bir muammo bo'y ko'rsatyaptiki, maktablarning haddan tashqari tizimlashuvi kuchli qobiliyatli bolalarning ta'limda zerikishiga va sekin tezlikda o'rganuvchi bolalarni esa aksincha ulgura olmay, o'qish davomida ruhiy va psixologik qiynalishiga olib keladi. Aynan shu sababli, asr boshidan beri turli davlatlar va turli ta'lim muassasalarida bu muammoni hal qilish uchun har xil tajriba va izlanishlar amalga oshirilib, bulardan Finn ta'lim tizimi eng optimali sifatida zamonamizning eng yaxshi ta'lim tizimi sifatida qaralmoqda.

Finlyandiya ta'limda erkinlik prinsiplarini samarali foydalanuvchi eng yangi ta'lim tizimi bilan mashhur. Ushbu mamlakatda o'quvchilar o'zlarini qiziqtiradigan fanlarni tanlash va o'zlarining talablariga mos ta'lim tezligini tanlash imkoniyatiga ega. Ushbu erkinlik har bir o'quvchining o'zini ta'lim jarayonida topishiga, o'zining kuchli va zaif tomonlari va qiziqtiradigan joylari rivojlantirishiga imkon beradi. O'quvchilar bilan bir qatorda, Finlyandiya ta'lim tizimi uchun asosiy elementlardan birini muallimlarga ishonish tashkil etadi. Muallimlar o'quv usullarini tanlash va o'quvchilarning baholashini o'zlarining erkinliklarida qolgan muddatda bajarish imkoniyatiga ega. Bu ularning har bir o'quvchiga alohida yondashilgan, uning xususiyatlari hisobga olingan individual yondashuvlar yaratishiga imkon beradi. Finlyandiya ham o'quvchilarning o'zlarining mustaqil fikrlash va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratadi. Bu ularning faqat o'qishlarida emas, balki kelajakda o'zlarining mustaqil hayot va karyerasiga tayyorgarlik qilishlariga yordam beradi. Finlyandiyadagi ta'limda erkinlik, faqatgina yaxshi o'quvga yordam berish emas, balki faol, mustaqil va mas'ul fuqarolarni shakllantiradi. Finlyandiya tajribasi ko'rsatadiki, erkin va hamkor ta'lim tizimi shaxsiylikni rivojlantirish va zamonaviy dunyo sharoitlariga muvofiq muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradi.

Aynan Finn ta'lim tizimi elementlariga to'xtaladigan bo'lsak, Finlyandiya ta'lim tizimi dunyoda eng yaxshi sifatga ega bo'lib, unda o'quvchilarga erkinlik va qisqa muddatli ta'lim tezligi tanlash imkoniyati beriladi. Bu tizimda o'quvchilar o'zlariga qanday qilib o'rganishlari, qanday fanlar bilan shug'ullanishlari va qanday muddatda o'rganishlari haqida o'zlarining o'zini tanlashlari mumkin. Bu esa ularning o'zlarini rivojlantirish va o'z fikrlarini ifodalashlari uchun muhimdir.

Bir necha yillik ta'lim davomiyligi davomida, o'quvchilarning o'zlashtirishlari va o'zlarini rivojlantirishlari uchun xohlagan qo'shimcha ta'lim turini tanlashi mumkin. Bu esa ularning qiziqishlarini va istaklarini qondirishlari uchun imkoniyat yaratadi va ularni mustaqil o'rganishlari va rivojlantirishlari uchun ilhomlantiradi. Finlyandiya ta'lim tizimida har bir o'quvchi o'zining o'ziga xos yo'nalishda o'rganish va rivojlantirish uchun mas'uliyatga ega hisoblanadi. Bu esa ularning o'zlarini rivojlantirishlari va o'zlashtirishlari uchun muhit yaratadi va ularning o'zlarining o'ziga xos yo'nalishda o'rganishlarini ta'lim jarayonida osonlashtiradi.

Finlyandiya ta'lim tizimida o'quvchilar o'zlarining o'zlashtirishlarini rivojlantirish uchun muhim hisoblanadigan birinchi bosqichda boshqa mamlakatlarga nisbatan yuqori darajada erkinlik beriladi. Bu esa ularning o'zlarini o'rganishlarini va rivojlantirishlarini o'zlashtirishlari uchun yaxshi imkoniyat yaratadi va ularning o'zgaruvchan dunyoda o'zlarini o'zlariga yaxshi ta'sir qoldirishlarini ta'minlaydi.

Shu o'rinda, Finlyandiya va O'zbekistonning ta'lim tizimlari tuzilishi, falsafa va natijalari jihatdan markaziy farqlari va o'xshashliklariga to'xtalamiz. Birinchi bo'lib, Finlandiya ta'lim tizimi o'quvchilarga yo'naltirilgan, boshqaruvchi yondashuv, individual ta'lim va barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar asosida tanlashi bilan mashhurligini aytsak bo'ladi.. Tizim, ijodiy potentsial, tanqidiy fikrlash va hayot davomida o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgani bu tizimning eng asosiy o'ziga xosligi va yutuq'I hisoblanadi. Ya'ni, bu tizimda qilingan har bir yangilik avvalo o'quvchilar nuqtai nazaridan o'rganib chiqiladi va keyin amalga tatbiq qilinadi. O'zbekiston ta'lim tizimi esa uslubiy ravishda an'anaviy bo'lib, akademik yutuqlar va bilim olishga e'tibor qaratadi. O'zbekistonda tizimda qilingan oxirgi islohotlar va o'zgarishlar, tizimni yanada rivojlantirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Tuzilma va dasturlar nuqtayi nazaridan, Finlandiyada o'quvchilar o'zlariga yoqqan dasturlarda, amaliy ko'nikmalar va loyihalar asosida ta'lim olishadi. Dastur, o'quvchilarning talablariga va qiziqtirishlariga javob berish uchun mo'ljallangan. O'zbekistonda esa dasturlar ko'proq tartiblangan va markaziylashtirilgan, matematika, tabiiy fanlar, tillar va adabiyot kabi asosiy fanlarga e'tibor beriladi. Dasturlarni turli ko'rsatkichlar va o'qitish usullari bilan yanada ko'paytirishga harakat qilingan, lekin hali ham an'anaviy fanlar va o'qitish usullari ahamiyatini saqlab qolgan.

Keyingi asosiy farq o'qitish jarayoni va umumiy metodologiyada ko'zga tashlanadi. Finlandiyada o'qituvchilarga o'zlarining o'qitish usullarini tanlashda yuqori darajada ozodlik beriladi. Ular, innovatsion o'qitish usullaridan foydalanish, o'quvchilarni qatnashishni yaxshilash va individual o'qitishga e'tibor qaratishlari tavsiya etiladi. O'zbekistonda esa o'qitishda an'anaviy usullar ko'proq ishlatiladi, o'qitish jarayonida muallimning boshqaruviga ko'ra, yodlash va standartlashtirilgan testlar muhim ahamiyatga ega. O'qitish usullarini modernizatsiyalash va yanada rivojlantirishga urinishlar ayni uslublarni rivojlantirishga qaratilgan.

Baholash va nazorat sohasida esa, Finlandiyada standartlashtirilgan testlar kamroq ishlatiladi, o'quvchilarning baholashida davomiy baholash, muallimning fikri va o'quvchilarning o'zlarining baholashlariga e'tibor beriladi. Baholashda o'quvchilarning qiziqishlari, ko'nikmalari va qobiliyatlari hisobga olinadi. O'zbekistonda standartlashtirilgan testlar asosiy baholash usullari sifatida ishlatiladi. Baholashda o'quvchilarning faoliyati yoki boshqa qobiliyatlari ko'rib chiqilmaydi, balki faqat test natijalari hisobga olinadi.

Bundan tashqari, Finlandiyada ta'lim tizimi barqarorlik, barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar taqdim etishga qaratilgan. Maxsus ta'lim xizmatlari asosiy maktablarga integratsiya qilingan, shuningdek, barcha o'quvchilar uchun ta'limning o'zlashtirishini ta'minlash asosiy maqsad hisoblanadi. O'zbekistonda ta'limga kirishni

yanada yaxshilashga qaratilgan harakatlar amalga oshirilmoqda, lekin mahalliy ko'rsatkichlar va chuqur yo'nalishlarda ham muammoni hal qilish zarurati kattaligini rad eta olmaymiz.

Umumiy ravishda, Finlandiya va O'zbekiston ta'lim tizimlari o'zaro farqlangan bo'lib, Finlandiya ta'lim tizimi ko'paytirilgan, individuallikka qaratilgan, bizning ta'lim tizimi esa yuqori darajada an'anaviy bo'lib, akademik yutuqlar va bilim olishga e'tibor qiladi.

Ushbu taqqoslashlar davomida, biz o'zimizning milliy tizimni rivojlantirish uchun Finn tajribasidan bir nechta muqobil takliflarni ishlab chiqishga harakat qildik. Xususan, O'zbekiston ta'lim tizimida har bir o'quvchining shaxsiy talablari va qobiliyatlari hisobga olinishi kerak. O'quvchilarga o'zlarining qiziqishlariga va o'z talablari bo'yicha tanlov imkoniyati berish ham har bir o'quvchining o'ziga xosligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, muallimlarga innovatsion o'qitish usullarini qo'llash va o'quvchilarni qatnashishga chaqirish ham muhim soha hisoblanib, mahalliy va xalqaro ta'limning eng yangi metodlarini o'rganish va amalga oshirish uchun imkon yaratadi.

Boshqaruv tizimiga kelsak, boshqaruv tizimini rivojlantirish va muallimlarga, o'quvchilarga va ota-onalarga qulayliklar yaratish asosiy maqsadga aylantirilib, boshqaruv organlari va muassasalarining samarali ishlashi uchun texnologiyalardan foydalanish va xorijiy tajribani faol o'rganib, amalga tatbiq etishga e'tibor berilishi kerak. Ijtimoiy qatlamlar orasidagi farqlarni kamaytirish uchun esa, barcha o'quvchilarga barqarorlik va barpo etish imkoniyatlari taqdim etish va qaror qabul qilishda va ta'lim jarayonida barqarorlikni ta'minlashda o'quvchilarning moliyaviy holatini e'tiborga olish ustida ham ishlash kerak.

Rivojlanayotgan texnologiyalardan foydalanib, onlayn ta'lim vositalarini o'qitishning integratsiyasini ko'paytirish uchun ham alohida e'tibor berilishi kerak, chunki bunday usullar o'quvchilarning ma'lumotlarni oshirish va yangi ko'nikmalar olishlarini ta'minlaydi. Muassasalarda ilmiy-tadqiqot ishlari va yangi o'quv-uslubiy materiallarni rivojlantirish uchun moliyaviy va ma'naviy qo'llab-quvvatlashni oshirish ustidan ham oxirgi yillarda ko'plab yangi ishlar amalga oshirilmoqda, lekin hali ham sohada qiladigan ishlarimiz ko'pligini rad eta olmaymiz. O'quvchilarga sport, san'at, ijtimoiy fanlar va boshqa sohalarda ham rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish esa ustuvor yo'nalishga aylanishi kerak. Chunki, bunday holatda o'quvchilarning o'zlarini yanada kengroq rivojlantirishlari mumkin. Chet tillarini o'rganish va milliy va xalqaro almashish dasturlari bo'yicha imkoniyatlar yaratish esa bizning fikrimizcha eng muhim qilinadigan ishlardan biri, chunki bu orqali ko'nikmalar o'quvchilarning global dunyo bilan yaqinroq tanishishlarini ta'minlaydi.

XULOSA

Biz bu maqolani yozish davomida, nafaqat Finn balki boshqa ilg'or tizimlarni ham yutuqlari haqida o'rgandik. Eng erkin Amerika maktablaridan tortib, Xitoyning qattiqqo'l va temir intizom talab qiluvchi maktablarigacha, eng yaxshi natija beruvchi tizim avvalo o'quvchi va o'qituvchi erkin bo'la olgan tizimlar ekanini ko'rdik. O'quvchilarning maktab tugatgach, yaxshi xulqli va ilmi inson bo'lib, jamiyatga qo'shilishi, ularning hayotda muvaffaqiyatlilik va baxtlilik darajasini ko'rsatish bo'yicha o'tkazilgan xalqaro so'rovnomalar natijasiga ko'ra ham, Finn ta'lim tizimidagi erkinlik va o'ziga xoslikka urg'u berish, bizga eng yaxshi ta'lim uslubi bo'lib ko'rindi. Xulosa, o'rnida maqolaning asosiy matnida taklif etilgan o'zgarishlar orqali biz ham tizimdagi hozirgi muammolarni hal qilib, tez orada yuqori o'rinli davlatlar orasiga ko'tarilishimizdan umidvormiz va o'quvchilarimiz ham Davlat ularga qilayotgan g'amxo'rlikning qadrini bilgan holda, sharaflil va ilmi insonlar bo'lishiga ishonamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://unischolars.com/blog/finland-education-system/> web-sayti.
2. <https://www.weforum.org/agenda/2018/09/10-reasons-why-finlands-education-system-is-the-best-in-the-world/> maqolasi.
3. <https://www.weforum.org/agenda/2017/05/why-finlands-education-system-puts-others-to-shame/> maqolasi.
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Uzbekistan maqolasi.
5. <https://www.globalpartnership.org/where-we-work/uzbekistan> sayti.
6. <https://www.scholaro.com/db/Countries/Uzbekistan/Education-System> sayti.